

Shihobiddin Muhammad
an-Nasaviy

**SULTON
JALOLIDDIN
MANGUBERDI**

SHIHOBIDDIN MUHAMMAD AN-NASAVIY

Sulton
Jaloliddin Manguberdi
hayoti tafsiloti

Kamol Matyoqubov tarjimasi

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
«FAN» nashriyoti
Toshkent—2018

UO‘K 355.091 (575.1) (092)
KBK 63.3(5U)
Sh67

Muharrir

Anvar Zulfiqorov

Badiiy muharrir

Umid Sapayev

Sahifalovchi

Akbar Qo‘nishev

Inson faqat bugungi kun bilangina yashamaydi, uning qalbida ertaning umidi ham bo‘y ko‘rsatishi tabiiy. Aslida, bugun ham, erta ham o‘tmishdan andoza oladi. Shunday ekan, biz, ertaning umidida yashayotganlar, oladigan andozalarimizning tarixini yaxshi bilamizmi? Bizlarga o‘rnak bo‘luvchi, bizlarni ulug‘vor ishlarga, yaratuvchiliklarga undovchi ajdodlarimizni yaxshi bilamizmi? Bu manguilik savolga har bir avlod o‘zicha javob axtarmog‘i aniq.

Tarixda buyuk ishlari, mardliklari, qahramonligi, yurtparvarligi, ozodlik uchun kurashi bilan lol qoldirgan Jaloliddin Manguberdi taqdirini yaxshi bilish ham ana shu savolga izlanayotgan javoblardan biridir. Biz shu paytgacha Jaloliddin Manguberdi haqida nimalar bilar edik? Nihoyatda oz narsa! Demak, qo‘lingizdagi ushbu kitob biz taqdirini, tarixini oz miqdorda biladigan yurtdoshimiz haqida nihoyatda ko‘p ma‘lumotlar berishi bilan qimmatlidir.

UO‘K 355.091 (575.1) (092)
KBK 63.3(5U)

ISBN 978-9943-19-438-0

© O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
«Fan» nashriyoti, 2018

MUNDARIJA

Sulton hayoti va tarixi haqidagi asarlar 9

Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti

Muqaddima	20
<i>1-bob.</i> La'nati totorlar, ular vatani va ishlarining ilk bayoni	25
<i>2-bob.</i> Chingizxon va uning ikki do'sti qo'zg'olon ko'targanidan keyin buning oqibati nimalarga olib kelgani bayoni.....	27
<i>3-bob.</i> Kushluxonning Chingizxondan ajralganidan keyingi taqdiri bayoni	28
<i>4-bob.</i> Kushluxonning Chingizxon o'g'li Dushixon qo'lida olti yuz o'n ikkinchi yilda (1215.III – 1216.III) o'lim topishi bayoni.....	31
<i>5-bob.</i> Sultonning olti yuz o'n to'rtinchi yilda (1217.IV – 1218.III) Iroq mamlakatiga qanday yurish qilgani bayoni.....	34
<i>6-bob.</i> Sultonning Iroqqa yurishi va bu yerda bo'lib o'tgan voqealar bayoni... 37	
<i>7-bob.</i> Otabek O'zbekning ishlari, uning Isfaxondan kettishi va hayotiga xavf tug'dirgan asirlik to'ridan qutulishi bayoni.....	38
<i>8-bob.</i> Nusratiddin Muhammad ibn Pishteginning asir olingandan keyingi taqdiri qanday kechganligi bayoni	42
<i>9-bob.</i> Fors hukmdori otabek Sa'd ibn Zangining bandilikdan qutulishi bayoni	43
<i>10-bob.</i> Sultonning Bag'dodga yurishi va undan qaytib kelishi bayoni.....	45
<i>11-bob.</i> Sulton Iroqqa yurish qilishdan oldin qonuniy jihatdan va ehtiyotkorlik yuzasidan qanday tadbirlarni amalga oshirib ulurgani bayoni.....	46
<i>12-bob.</i> Sultonning Iroqdan qaytib kelganidan keyingi voqealar bayoni	53
<i>13-bob.</i> Nizomulmulkning vazirlikdan chetlashtirilganidan keyingi ahvoli bayoni.....	57
<i>14-bob.</i> Sultonning Movarounnahrqa qaytib kelganidan keyin ro'y bergan voqealar bayoni.....	61
<i>15-bob.</i> Savdogarlar o'ldirilganidan keyin Chingizxon elchilarining Sulton huzuriga kelishi bayoni.....	63
<i>16-bob.</i> Chingizxon qo'shinlari hujumini bilgandan keyin Sulton ularga qarshi qanday noto'g'ri tadbirlar qo'llagani bayoni.....	64

<i>17-bob.</i> Chingizxon foydasiga va Sulton zarariga ishlatilgan bir ayyorlik natijasida xorazmshohning o‘z amirlaridan shubhalanishi, ularni tashlab ketishga majbur bo‘lishi hamda ajralishi bayoni.....	66
<i>18-bob.</i> Turkon xotunning olti yuz o‘n oltinchi yilning oxirgi kunlarida (1220 yilning mart oyi boshlarida) Xorazmni tashlab chiqishi bayoni.....	62
<i>19-bob.</i> Turkon xotun hayotining ba’zi bir jihatlari va uning fe‘l-atvori	72
<i>20-bob.</i> Sultonning Chingizxon Buxoroni egallab olganini eshitganidan keyin Kalifdan ketishi bayoni	73
<i>21-bob.</i> Sultonning Qulzum dengizidagi orolda vafot etganiga qadar qanday tashvishlarni va musibatlarni boshidan kechirgani bayoni.....	75
<i>22-bob.</i> Shihobiddin al-Xivaqiyning Xorazmdan Nasaga kelishi, totorlarning uni o‘ldirishi va Nasa aholisini qirishi bayoni	80
<i>23-bob.</i> Sulton qochganidan keyin Xurosonda ro‘y bergan voqealarning qisqacha tafsiloti (batafsil tasvirlashga ehtiyoj yo‘q, chunki hamma joyda ahvol bir-biriga o‘xshardi: o‘lim va vayronalik davom etardi).....	85
<i>24-bob.</i> Sultonning o‘g‘li Jaloliddin Manguberdini taxt vorisi qilib belgilashi va Qutbiddin O‘zlog‘shohni taxt vorisligidan chetlatishi bayoni	88
<i>26-bob.</i> Jaloliddin va uning ukalari O‘zlog‘shoh, Oqshohning Xorazmga qaytishi hamda ularning nizo sababli ikki qarama-qarshi guruhga bo‘lingan holda bu yerdan jo‘nab ketishi bayoni.....	90
<i>27-bob.</i> Nizomiddin as-Sam‘oniy va uning Xurandizga vaqtincha tashrif buyurishi hamda qo‘rquv tufayli uni tezlik bilan tark etishi bayoni	91
<i>28-bob.</i> Jaloliddinning Xorazmdan ketishi va buning sabablari bayoni.....	93
<i>29-bob.</i> Jaloliddin ketganidan keyin Qutbiddin O‘zlog‘shoh va uning ukasi oqshohning Xorazmdan qochishi, buning sabablari hamda ular ikkalasining keyingi taqdiri bayoni.....	95
<i>30-bob.</i> Jaloliddinning Nishopurga kelishi va shahardan chiqib G‘aznaga yo‘l olishi bayoni	98
<i>31-bob.</i> Badriddin Inonxonning Buxorodan qutulib chiqqanidan keyin Xurosonda va boshqa joylarda boshiga tushgan tashvishlar hamda Solmon dasida halok bo‘lishiga qadar kechgan ahvoli bayoni	101
<i>32-bob.</i> Sultonning o‘g‘li, Iroq hukmdori Rukniddin G‘ursanjtiy ahvoli va u bilan ro‘y bergan voqealar bayoni.....	106
<i>33-bob.</i> G‘iyosiddinning ahvoli va uning Kirmonga yurishi bayoni	109
<i>34-bob.</i> G‘iyosiddinning Forsga yurishi, bu viloyatdagi bosqinchiliklari va qo‘shinlarining bu yerda qilgan jinoyatkorona ishlari bayoni	113
<i>35-bob.</i> Jaloliddin G‘aznaga kelguncha bu yerda ro‘y bergan voqealar bayoni	116

36-bob. Jaloliddin G‘aznaga qaytib kelganidan keyingi voqealar bayoni.....	118
37-bob. Jaloliddin va Chingizxon o‘rtasida Sind daryosi bo‘yida bo‘lib o‘tgan eng og‘ir hamda juda ko‘p g‘am-kulfatlar keltirgan dahshatli jang bayoni	121
38-bob. Jaloliddinning Sind daryosidan o‘tishi va 619-yil voqealari bayoni	123
39-bob. Jaloliddin bilan Qubacha o‘rtasidagi hamkorlik va nizolar bayoni.....	125
40-bob. Jaloliddin Qubachani mag‘lub etganidan keyin ular o‘rtasida bo‘lib o‘tgan voqealar va uning Hindistondan ketish arafasida Shamsiddin Eltutmish bilan munosabatlari bayoni	129
41-bob. Totorlarning Xorazmni 617-yil zulqa‘dasida (1220-yil 28-dekabr – 1221-yil 26-yanvar) qamal qilishi va uni 618-yil safar oyida (1221-yil 27-martdan 24-aprelgacha) bosib olishi bayoni	132
42-bob. Jaloliddinning Hindistondan chiqishi, olti yuz yigirma birinchi yilda [1224-yil yanvardan 1225-yil yanvargacha] Kirmonga kirib kelishi va uning Iroqni bosib olgunicha bo‘lib o‘tgan voqealar bayoni.....	134
43-bob. G‘iyosiddinning o‘z mamlakatidagi hayot tarzi haqida	139
44-bob. Faxriddin Ali ibn Abul Qosim al-Jandiyning vazirlikkacha bo‘lgan faoliyati va uning vazir bo‘lishi, Sharafulmulk Xoja Jahon laqabini olishi bayoni	142
45-bob. Sulton [Jaloliddin] saroyiga kelishim sababi va xizmatga kirishim bayoni.....	146
46-bob. Sultonning ukasi ustidan g‘alaba qozonganidan keyin Xuzistondagi harbiy yurishlari bayoni	151
47-bob. Sultonning Ozarbayjoni bosib olishi bayoni	152
48-bob. Sultonning gurjilarni qanday mag‘lub qilgani bayoni.....	154
49-bob. Sultonning Dvindan Tabrizga qaytishi va olti yuz yigirma ikkinchi yilning rajabida (1225-yil iyul-avgust) qo‘shini barong‘orining gurjilar mamlakatida qoldirilishi bayoni.....	158
50-bob. Sultonning Ganjani va Arronning boshqa shaharlarini qanday bosib olgani bayoni.....	161
51-bob. Sultonning To‘g‘rul ibn Arslonning qizi bilan nikohdan o‘tishi bayoni.....	163
52-bob. Tabriz qoziligidan Qavomiddin al-Jidariyning chetlatilishi va Izziddin al-Qazviniyning bu mansabga tayinlanishi sababi bayoni.....	164
53-bob. Sultonning gurjilar mamlakatiga qaytishi va Tiflisni bosib olishi bayoni.....	167

54-bob. Sultonning Kirmonda Baroq Hojibga hujum qilishga intilishi va Kirmonni qo‘lga kiritolmay qaytishi bayoni.....	169
55-bob. Sulton yo‘q paytida gurgilar mamlakatida qolgan qo‘shinlar boshidan kechgan voqealar bayoni	171
56-bob. Olti yuz yigirma uchinchi (1226) yilda Mag‘rib elchisi Shamsiddinning kelishi bayoni	174
57-bob. Olti yuz yigirma to‘rtinchi yilda (1226–1227-yillar oralig‘i) Sultonning Boylakon va Ardobilni hamda ularga yaqin bo‘lgan joylarni Sharafulmulkka mulk qilib berishi bayoni	176
58-bob. Otabek O‘zbekning o‘g‘li Malik Xomush va uning Sulton xizmatiga kelishi bayoni.....	177
59-bob. Iroq akobirlari (sadrari)ning Sultonning Iroqdagi vaziri Sharafiddin Ali at-Tafrishiy ustidan shikoyati bayoni.....	178
60-bob. Urxonning Ismoililar tomonidan Ganjada o‘ldirilishi bayoni	180
61-bob. Sultonning olti yuz yigirma to‘rtinchi yil (1226–1227-yillar) Iroqqa yurishi va uning totorlar bilan Isfaxon ostonalarida yuzma-yuz kelishi bayoni	183
62-bob. Sulton bilan ukasi G‘iyosiddin Pirshoh o‘rtasidagi bo‘lib o‘tgan nizolar hamda uning Sulton huzuridan ketgandan keyingi taqdiri bayoni..	190
63-bob. Alamut hukmdori Alovuddin Sultonga do‘stona munosabat bilan fidoyilar yuborgani bayoni.....	197
64-bob. Safiaddin Muhammad at-Tug‘roiyning Xuroson vazirligidan chetlantirilishi va uning o‘rniga Tojiddin Muhammad al-Balxiy al-Mustavfiyning tayinlanishi bayoni.....	198
65-bob. Mening Nasa vaziri etib tayinlanishim va natijada Diyoulmulk bilan oramizda bo‘lib o‘tgan voqealar bayoni	202
66-bob. Sultonning Qozi Mujiriddinni bir sehrning ostida nima borligini aniqlash uchun Bag‘dodga yuborgani bayoni	203
67-bob. Arron va Ozarbayjondagi voqealar bayoni.....	205
68-bob. To‘g‘rulning qizi malikaning ahvoli va uning taqdiri bayoni.....	207
69-bob. Ar-Rumdan elchi Imodiddinning kelishi bayoni	209
70-bob. Sulton Iroqda paytida Sharafulmulk tomonidan Ozarbayjon va Arronning bosib olinishi bayoni	211
71-bob. Sulton Iroqda paytida Sharafulmulkning Ozarbayjonda ismoiylar savdogarlarini o‘ldirishi bayoni.....	213
72-bob. Olti yuz yigirma to‘rtinchi (1226–1227) yilda Al-Hojib Ali al-Ashrafiyning Xurshda Sharafulmulkka qilgan hujumi, uning Arronda o‘z boyliklarini tashlab qochib qutulib qolishi, odamlarining tarqalib ketishi bayoni.....	215

73-bob. Al-Hojib Ali al-Ashrafiyning Ozarbayjonning ayrim viloyatlarini bosib olishi va Sharafulmulkning unga hujum qilganidan keyin oralarida bo‘lib o‘tgan voqealar bayoni	219
74-bob. Izziddin Balbon al-Xalxoliy va uning hayotining yakuni bayoni.....	225
75-bob. Imom az-Zohir Bi‘amrillohning elchilari Najmiddin ar-Roziy va Rukniddin ibn Attorning kelishi bayoni	228
76-bob. Sultonning Ozarbayjonda qishlashi, bu yerda Sharafulmulkning xatolaridan ogoh bo‘lishi va u haqda fikrlarining o‘zgarishi bayoni	229
77-bob. Gurxonning Sulton xizmatiga kelishi bayoni	231
78-bob. Sharafulmulk Sultonning o‘ziga nisbatan munosabati o‘zgartirishini bilganidan keyin muqonda qilgan ishlari bayoni	233
79-bob. Shirvonshoh Afridun ibn Fariburzning kelishi bayoni	235
80-bob. Sultonning gurjilar mamlakatidagi Lori shahriga yurishi bayoni.....	236
81-bob. Bahrom al-Qurji qal‘alarining Sulton tomonidan qamal qilinishi bayoni	238
82-bob. Sulton ustozdor Ixtiyoriddinni qanday bandi qilgani bayoni	238
83-bob. Sultonning Naxichevonga yo‘l olishi va mol-mulkklarini katta qo‘shin bilan birgalikda Qag‘izvon orqali Hilot tomonga jo‘natishi bayoni	241
84-bob. Sultonning Hilotga tomon yurishi, uni qamal qilishi va bosib olishi ...	243
85-bob. Hilotni qamal qilish paytida bo‘lib o‘tgan voqealar bayoni	244
86-bob. Sultonning olti yuz yigirma oltinchi yilning oxirida (1229-yilning noyabr–dekabr oylarida) Hilotni bosib olishi bayoni.....	266
87-bob. Hilot bosib olinganidan va talanganidan keyin Sultonning bu yerdagi faoliyati, shahar atrofidagi yerlarning iqto qilib bo‘lib berilishi bayoni.....	271
88-bob. Hilot bosib olinganidan keyin oliy devondan elchilar kelgani bayoni .	274
89-bob. Sultonning ar-Rumga yurishi va bu yerga yozda yetib kelishi bayoni. Uning qo‘shinining Ash-Shom va Ar-Rum qo‘shinlaridan mag‘lub bo‘lishi.....	275
90-bob. Al-Malik al-Ashrafning Hilotga safari. Uning Sultonga tinch-totuv yashash to‘g‘risida noma yo‘llashi bayoni	279
91-bob. Iroqqa topshiriqlarni bajarish uchun borishim bayoni.....	281
92-bob. Alamutga borishim va Sulton topshirig‘ini qanday bajarganim bayoni	284
93-bob. Izziddin Balbon al-Xalxoliy va uning o‘limi bayoni.....	290
94-bob. Jahon pahlavon O‘zbek Toiyning Hindistondan Iroqqa kelishi bayoni.....	291

95-bob. Iroq noibi Sharafiddin bilan Qazvinda ajralishim va imkonsiz holda Ozarbayjonga borishim bayoni.....	292
96-bob. Totorlar qo‘shini ilg‘orining Ozarbayjon chegarasida paydo bo‘lishi va Sultonning Tabrizdan Muqonga ketishi.....	294
97-bob. Totorlarning Sultonga Shirkabut chegaralarida qilgan hujumi bayoni.....	296
98-bob. Sulton Mujiriddin Yoqubni uning akasi Al-Malik al-Ashraf Muso huzuriga qanday jo‘natishi bayoni	299
99-bob. Totorlar Muqonga hujum qilganidan keyin Sultonning ahvoli bayoni	300
100-bob. Shamsiddin at-Tug‘roiyning Tabrizdagi faoliyati bayoni.....	303
101-bob. Ganjadan ketishim va Sulton xizmatiga qaytib borishim bayoni	305
102-bob. Sharafulmulkning Sulton tomonidan Jarbard qal‘asida bandi qilinishi va bir oydan keyin o‘ldirilishi bayoni	309
103-bob. Sharafulmulkning hayoti va fe‘l-atvoridan ayrim lavhalar	312
104-bob. Sultonning Ganjaga jo‘nashi va uni ikkinchi bor bosib olishi bayoni.....	314
105-bob. Totorlarning Berkriga Sultonni izlab daryodan kechib o‘tgani haqidagi Hilotdan mayaforiqinga kelgan ma‘lumotnoma va mening Al-Malik al-Muzaffar huzuridan qaytishim bayoni.....	320
106-bob. Jaloliddinning Amid qasabasida to‘xtashi, uning Isfaxonga jo‘nash haqida qaror qilishi, Amid hukmdori Al-Malik al-Mas‘udning elchisi kelganidan keyin uning bu fikrdan qaytishi, totorlarning Sultonga hujum etishi bayoni.....	323
107-bob. Sulton boshidan kechgan voqealar va uning hayotining so‘nggi kunlari bayoni.....	327
108-bob. Jaloliddinning fe‘l-atvori, uning o‘ziga xos xususiyatlari, muhrlari haqida, shuningdek, uning xalifaga, boshqa davlatlar hukmdorlariga va ayni paytda, ularning Sultonga nisbatan munosabatlari to‘g‘risida	330
Izohlar	333

SULTON HAYOTI VA TARIXI HAQIDAGI ASARLAR

Moziyga qaytib ish ko'rmog' xayrli, deyishadi. Shu ma'noda istiqloldan keyin mamlakatimizda ko'plab xayrli ishlar amalga oshirildi. Avvalo, tarixni, moziyni o'rganish davlat ahamiyatiga molik ish deb belgilandi. Shu asosda Imom Buxoriy, Ahmad al-Farg'oniy, Zamaxshariy, Hakim at-Termiziy, Moturidiy, Marg'inoniy, Amir Temur, Ulug'bek, Kamoliddin Behzod, Naqshbandiy, Bobur, Feruz singari ulug' ajdodlarimizning, allomalarimizning o'lmas merosi o'rganildi. Buxoro, Xiva kabi shaharlarimizning 2500 yillik to'ylari o'tkazildi, tarixi tadqiq etildi. Ming yillik tarixga ega Ma'mun akademiyasi qayta tiklandi va faoliyat ko'rsata boshladi. O'nlab noyob arxitektura yodgorliklari davlatimiz homiyligida qayta ta'mirlandi.

Tarixga, moziyga nisbatan munosabat butunlay o'zgardi. Endilikda uni yaxshi va yomonlarga ajratmay, har xil sinflarga bo'lmay, qanday mavjud bo'lsa, shunday yaxlit holda xolis, haqqoniy, aniq faktlar asosida dunyo tarixi bilan birgalikda o'rganish talabi qo'yildi.

Yurtimizda o'tmish merosimizni o'rganish, tadqiq etish borasidagi xayrli ishlar izchil davom etmoqda. Termiz shahrining 2500 yillik to'yi, Shahrisabz shahri, «Avesto» kitobi yaratilganligining 2700 yilligi, «Alpomish» dostonining 1000 yilligi keng nishonlandi. Ko'plab allomalar, shoirlarning tavallud sanalari bilan bog'liq anjumanlar o'tkazildi.

Mamlakatimizning Birinchi Prezidenti yurtimiz tarixini o'rganish, xalqimizni o'tmish qadriyatlaridan bahramand etishda ulug'vor ishlarni amalga oshirdi. 1999-yilda Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligini nishonlash to'g'risida farmon chiqardi. Shu asosda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining bu haqda qarori qabul qilindi. Farmon va qarorda ulug' yurtdoshimiz xotirasini abadiylashtirish borasida ko'p ishlar qilish belgilandi. To'y bahonasida Vatan ozodligi yo'lida jonini fido qilgan dovyurak kurashchi, milliy qahramon, jahon xalqlari tarixida o'chmas iz qoldirgan buyuk inson,

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/3622> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/3622> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/3622>